

ПОСЛЕДНА ВЕЧЕРЯ ЗА ВАЦЛАВ ВОРОВСКИ И ПОСЛЕДСТВИЯТА ОТ НЕГОВОТО УБИЙСТВО – АНТИБОЛШЕВИЗМЪТ КАТО „БЯЛ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗЪМ“

Глория Стоева

Създамата се заплетена ситуация около гражданската война в Русия, свързана с чуждестранната Интервенция, разгрома на Доброволческата армия на ген. А. Деникин и на ген. П. Н. Врангел, поставя победителите и победените европейските държави след края на Голямата война, пред това да приемат на своя територия както руски емигранти, така и компактни руски войскове части.

Заради сложните процедури за прием, до малка Швейцария достига неголяма, по своите размери, руска емиграция - военни; такива с политическо минало и, оказва се с политическо бъдеще; интелектуалци; деца от смесени руско-швейцарски бракове и рядко „случайни“ хора. В Швейцария се ситуират централите на част от водещите международни организации, които превръщат страната в една от най-оживените дипломатически арени на световната политика и предпочитано място за провеждането на тайни и явни преговори.

В историографията, убийството на съветския дипломат Вацлав Воровски¹ и „Делото Конради“ остават слабо изследвани. В годините на съществуване на СССР са публикувани публицистичните трудове на Воровски, а също така и литературната му критика.² Малко са трудовете, описващи събитията от пролетта на 1923 г.³ За западната историопис интерес представляват повече последствията от убийството му и акцентът е поставен върху създамата се „Лига за борба с Третия Интернационал“ (или „Лига на Обер“, по името на неговия създател Теодор Обер). Не съществува и научен труд, посветен на самата „Лига на Обер“, въпреки периодичното разкриване на документи в почти всички страни след края на Студената война. Това се дължи и на невъзможността за по-задълбочено проучване, което не би било възможно след разкриването на

¹ Подробни биографични данни и ролята му като „летописец“ на Болшевишката революция вж. **Белков, А. К.** Вацлав Вацлавович Воровский. М., 1971

² Вж. **Белков, А. К.** Вацлав Вацлавович Воровский. М., 1971; Издадени са неговите статии в сборници: Воровский В.: Русская интеллигенция и русская литература // Сборник статей - Харьков, 1923; Литературно-критические статьи. М., 1948; 1956; Избранные произведения о первой русской революции. М., 1955; Статьи и материалы по вопросам внешней политики. М. 1959; Эстетика. Литература. Искусство. М., 1974; Статьи о русской литературе. М., 1986 и др. **Kozieja, L.** Waclaw Worowski o stosunku inteligencji i literatury rosyjskiej poczatkowi XX wieku do rewolucji // Studia Filologiczne. 1978, № 4 и др.

³ вж. **Annetta, G.** L'affaire Conradi. Berne, 1975; **Senn, A.** Assassination in Switzerland: The Murder of Vatslav Vorovsky. University of Wisconsin Press, 1981

оперативна и секретна документация, касаеща работата на полицията и на разузнаването.

Лошо стечение на обстоятелствата или планирано убийство, показното елиминирание на съветския дипломат провокира разгръщането на мащабна по рода си разузнавателна дейност и създаването на нови методи в Съветския съюз, пряко обвързани с битката с контрареволуционерите зад граница и засилване на мерките по сигурността и охраната на дипломатическите мисии.

Връзката между руската аристокрация, руската философска и икономическа мисъл с Швейцария има своите дълбоки корени. През XIX век тази малка държава, разположена в центъра на Европа, дава убежище на много политически бегълци и на инакомислещите. Учебните ѝ заведения са едни от водещите в Европа, а в тях се обучават множество чуждестранни студенти. Постепенно се създава мрежа от хора, разпръснати в различни държави, но обединени от сходно мислене и виждания – за социална справедливост, нов поглед върху икономиката, държавата и правото, мястото на работниците и пр.

Руската общност в Швейцария през XIX в. и до Октомврийската революция не е за пренебрегване. В университетите цари истинско оживление заради студенти и професори, дошли от Руската империя. Идеите на социалдемократия, работническото движение и социална справедливост са широко разисквани. Не е тайна, че Службата за сигурност на Конфедерацията, както и Задграничната агенция знае какво се случва в разнородната руската колония (интелектуална и политическа). Женева се превръща в средоточие на левите идеи и зараждащата се първа и втора руска революция от 1905 г. и 1917 г. През Швейцария преминават Роза Люксембург, Георги Плеханов, Владимир Илич Улянов – Ленин и самият В. Воровски. Известно е, че руските революционери се срещат и с тогавашните българските студенти Кръстьо Раковски, Никола Габровски, Васил Коларов⁴.

Много преди убийството на Воровски швейцарската общественост е чувала името на защитника по делото на убийците. Това е адвокатът Теодор Обер. Той е ключът за разплитането на антисъветската кампания в Швейцария под формата на организационна пропаганда и различни акции, които създават благоприятни условия за разгръщането на организирана съпротива против проникването на болшевишките идеи.

Макар и да не участва в Голямата война, Швейцария претърпява редица социални и икономически сътресения. В разгара на военния конфликт властите мобилизират повече от 200 хил. граждани, за да подготвят страната да се отбранява, в случай на нужда. Тази неизбежна постъпка създава напрежение в обществото заради разстройването на икономиката и опасенията, че правителството и военните водят народа си към активно участие във войната. Социалното недоволство се изостря, когато през 1917 г. в Цюрих социалистите и пацифистите отпразнуват успешната Октомврийска революция. На следващата 1918 г. Швейцария е изправена пред гражданска война. Произвежданите стоки са предимно продукти за износ в чужбина, обвързани с нуждите на военните.

---

⁴ За установяването на връзките между руската революционна мисъл и българските социалдемократи в Швейцария, марксизма и социалдемократията подробно вж. **Веков А.** Руската революционна емиграция в Швейцария и българските студенти социалдемократи (1885 – 1912 г.). // Исторически преглед, 1963, № 1, с. 62-73

Това положение предизвиква реакцията на синдикатите, които започват борба за повече права на работниците.⁵ Постепенно се стига до всеобщо недоволство, най-вече в индустриалните градове, като изключение правят френскоезичните области. Провокацията идва от обявената стачка на работниците в Цюрих, един от финансовите центрове на Европа, точно около годишнината от болшевишката революция. Създава се прочутият „Комитет на стачкуващите“ в Олтен, а към протестиращите се присъединяват и работниците в железницата. Те издигат както социални, така и политически искания: въвеждането на пропорционално гласуване; право на жените да гласуват, 48-часова работна седмица, държавен монопол за внос и износ и др.⁶

Протестът в Цюрих трае три дни, но Федералният съвет използва армията, за да потуши стачката и негласно започва да подкрепя, новосъздалото се непосредствено преди стачката, обединение „Гражданска гвардия“.⁷ Основоположник на женевския клон е адвокатът Теодор Обер. Главната им задача е да запазят мира и спокойствието, защитавайки централната власт и противопоставяйки се на социалистите чрез организирането на граждански отряди в помощ на полицията. Включват се гимнастически дружества, патриотични и консервативни обединения.

В казионните вестници се налага тезата, че стачкуващите са подтиквани към протест и се финансират от Москва. Швейцарският управленски елит видимо се страхува от възможността конфликтът да прерасне във война. Обръща се против Съветите и като че ли си търси повод, за да тушира напълно отношенията си с Москва. Двустранните им отношения се заплитат веднага след избухването на революцията. Засегнати са финансовите интереси от новите икономически мерки на национализация, които предприема РСФСР спрямо чуждестранните дружества и частни лица. Също така остава въпросът за размяната на посланици и признаването на новата държава. Съветската дипломатическа мисия, оглавена от Ян Антонович Берзин (Берзиниш)⁸ среща отказ от официално признаване на мисията и на съветското правителство.⁹ След обвиненията в подстрекателство на масовата стачка, швейцарското правителство прогонва дипломатическата мисия на Берзин от страната.¹⁰ През следващата 1919 г. се създава и още една проправителствена структура „Патриотичната

⁵ За повече сведения около развитието на всеобщата работническа стачка в Швейцария, развитието на синдикалното движение и Социалистическата партия вж. **Abbet, Sebastien, Carlos Gonzalez**. La grève de 1918 en Suisse. Révolution, «contre-révolution masquée», expression de la misère sociale causée par la guerre? – Le premier conflit mondial & l'entre-deux-guerres en Suisse. UNIL, Lausanne, 2015; **Jost Hans et Collectif**, La grève générale de 1918. Crises, conflits, controverses. // Cahier d'histoire du mouvement ouvrier. Zurich, Lausanne, Chronos, 2018, № 2

⁶ **Heimberg Ch.** La garde civique genevoise et la grève générale de 1918, un sursaut disciplinaire et conservateur. // Revue d'histoire moderne et contemporaine, tome 44, 1997, №3, p. 425

⁷ Повече за Гражданската гвардия вж. **Togni C.** Les Gardes civiques en Suisse romande. // Les classes moyennes 1920-1950. Approches politiques, socio-économiques et culturelles, UNIL, 1999-2000

⁸ Повече за Ян Берзин вж. Dictionnaire historique de la Suisse: <https://hls-dhs-dss.ch/fr/articles/028506/2004-04-28/> Кратка биография на Я. А. Берзин виж: Федеральное архивное агентство, Руководители государственной архивной службы России: <http://archives.ru/rosarhiv/history/rukoboditeli/berzin.shtml> 02.05.2019

⁹ **Драгунов Г.** Новые факты о гибели В. В. Воровского. // Международная жизнь, 1989, №4, с. 134

¹⁰ Пак там, с. 135

швейцарска асоциация“, начело на която застава Южен Бирше (Eugen Bircher¹¹). Антикомунистическото движение набира популярност и така през декември 1922 г. е създадена „Националната лига“, където Теодор Обер е поканен да оглави нейните клонове в Лозана и Женева.

Как се стига до убийството на съветския дипломат Вацлав Воровски, можем да представим като пиеса в няколко действия. Събитията се развиват като същинска трагедия, в която напрежението не стихва.

Първо действие: Кой е Вацлав Воровски?

Вацлав Воровски е роден в Москва, завършва Московското висше техническо училище и още в младите си години става член на Руската социал-демократическа работническа партия. Той се изявява като добър публицист и литературен критик в големите болшевишки вестници „Вперёд“, „Пролетарий“, „Правда“ и др. След Февруарската революция оглавява Задграничното представителство на Партията, намиращо се в Стокхолм, а след Октомврийската става посланик, отговарящ за скандинавските страни – Швеция, Норвегия, както и Дания. Осъществява дипломатическа мисия в Персия. А като заместник на Народния комисар по външните работи участва в подписването на итало-съветското търговско споразумение (1921 г.), взема участие и в Генуезката конференция (април-май 1922 г.), както и в заключителния етап на изготвянето и подписването на Рапалския договор (1922 г.)¹². Издигнат е в генерален секретар на съветската делегация на Лозанската конференция, на която народният комисар по външните въпроси Георгий Чичерин не може да присъства. Задачата на дипломатите е да намерят решение за уреждането на мирния договор с Турция и урегулирането на достъпа до Дарданелите.¹³

Второ действие: убийството

В 21:20 часа на 10 май 1923 г. в хотел „Сесил“ в Лозана¹⁴ е убит генералният секретар на съветската делегация – Воровски, а неговите двама секретари са ранени. Извършителят хладнокръвно изчаква всички в хотел-ресторанта да се разотидат, после се приближава към единствената заета маса и смъртоносно прострелва дипломата. Докато пристигне полицията остава на местопрестъплението пред смаяните погледи на персонала. Предава се без съпротива във видимо спокойно състояние. Извършителят е бившият руски офицер Морис Конради, а няколко дни по-късно лицето Аркадий Полуниин е задържан от полицията като съучастник. Делото се води около половин година в Лозана.

Още на следващия ден след показния разстрел европейската преса започва да пише за случилото се, като се тиражира и информацията от вастите, които твърдят, че това е убийството е акт на отмъщение. Отзвук има и в българската

¹¹ Повече за Eugen Bircher (Южен Бирше) вж. Dictionnaire historique de la Suisse: <https://hls-dhs-dss.ch/fr/articles/005018/2018-02-21/> 11.07.2019

¹² Москва. Энциклопедия, 1980: https://mos80.ru/v/volhonka_vyatichi_vorovskiy.html; Биографични данни за В. Воровски вж. Воровский В. http://hrono.ru/biograf/bio_we/vorovski_vv.php

¹³ Документы внешней политики СССР. М., 1960, том 6, с. 653

¹⁴ Diplomatiscche Dokumente der Schweiz (Dodis), Exposé sur l'attentat perpétré contre les délégués russes à la Conférence de Lausanne. <http://dodis.ch/44914>, 05.03.2019

преса. На страниците в „Утро“ в дните след убийството все още липсват данни за случилото се. Българската общественост първоначално прочита една доста различна история за случилото се. В нея се казва, че извършителят е неизвестен, избягал е от местопрестъплението, а полицията проверява излизашите от града. Едва на 16 май българският читател прочита подробна информация около случилата се публична екзекуция. В статията обаче, категорично се изказва съждението, че извършителят М. Конради е член на „Националната лига“, „една разпространена по цяла Швейцария организация по образец на италианските фашисти“.¹⁵ Насочването на читателите към тази и досега непотвърдена теза, сякаш върви отделно от съдържаната констатация на швейцарските власти за самостоятелния характер на извършването на убийството.

Морис Конради произхожда от известна фамилия, занимаваща се с производството на шоколад „Конради“ в Санкт-Петербург. Той е дете от смесен брак – майка му е рускиня, а баща му е швейцарец, родом от Цюрих, затова и след края на гражданската война, успява да емигрира именно там. През годините на Голямата война взема участие като доброволец, изтегля се в Кавказ и се присъединява към Корниловския полк. Съдбата му е логична - оттегля се през Турция и заедно със своята жена се преместват в неговата втора родина. По време на следствието изтъква личния мотив за предприетото крайно действие. Баща му и чичо му са били измъчвани и убити от болшевиките, а имуществото на семейството му е конфискувано. В своята реч той приканва всички да водят открита война против болшевиките: „Забравих всичко (б.а. което са сторили болшевиките) освен идеята да продължа битката с червените лицемери“.¹⁶ Извършената от него „екзекуция ще бъде пример за останалите хора, чувството ще ескалира и ще бъде първият сериозен акт, предупреждение за тази интернационална криминална банда.“¹⁷

Според психолозите, които изучават тероризма на ХХ век, поведението на Конради е свързано с obsесивно състояние и поведение, болезнено разположение на ума и духа, предизвикано от различни сериозни лични кризи. Според авторите на монографията „Тероризмът в Европа“ Йона Александър и Кенет Майерс именно убиецът на В. Воровски е пример за нестабилен човек, проявяващ „непреодолим инстинкт да отмъсти за починал роднина или нация“¹⁸, действие над което той няма контрол. Неговото лично желание е, както се тиражира в литературата, да убие Г. Чичерин, но не му се отдава тази възможност, затова убива „който и да е болшевик“. По време на защитата Конради нарича болшевиките бандити и, че лично се е ангажирал в борбата против тях. Всички стигат до заключението, че е целял да убие някой достатъчно известен представител на новата власт в Москва, дори и да не е самият Чичерин.

Полицията в Лозана задържа още един руски емигрант и повдига дело срещу него с обвиняния за съучастничество. Това е Аркадий Полуниин, друг руски

¹⁵ **Утро**, № 4138, 16 май 1923 г.

¹⁶ Diplomatiscne Dokumente der Schweiz (**Dodis**), Traduction de la déclaration de M. Conradi, assassin du diplomate russe V. Vorovski à Lausanne. Courte autobiographie du "Suisse-Russe" né à St. Petersbourg et explications des motifs de son action antibolchévique. <http://dodis.ch/48619>, видяно на 5 март 2019

¹⁷ Пак там.

¹⁸ **Alexander Y., Myers K.** Terrorism in Europe (RLE: Terrorism & Insurgency) London, 1982, p. 29-33

емигрант, участвал в Гражданската война и в Доброволческата армия на ген. Врангел. Той отрича да е участвал, а парите които са открити в него, сумата от 100 франка, били на Руския Червения кръст (РЧК). Съветското разузнаване свързва неговото име и с подготвяното покушение и над Чичерин и Красин¹⁹. Скъпото пътуване, което осъществява до Берн, по информация също на ГПУ, било извършено благодарение на финансовата подкрепа на Представителството на Руския червен кръст (РЧК) и по-точно от неговия ръководител д-р Юрий Лодиженски²⁰, а Конради получавал пари посредством Аркадий Полунин.²¹ В документите на ГПУ се говори, че на събрания на международната организация на Червения кръст, Лодиженски открито говорил против Съветите и как е необходимо да се изправят с всички средства, включително с терор.²² В много от издаваните в емиграция мемоари авторите показват своите крайни възгледи, някои дори радикални. Няма други данни за действителна агитация. Докторът се занимава с делата на Червения кръст и преди, и след началото на Първата световна война. В Швейцария той се противопоставя на Фритьоф Хансен по въпроса на репатриционната политика на ОН и се пробва да насочи вниманието на Обществото на народите към подпомагането на събирането на средства и дарения за руските емигранти.²³

Интересна подробност намираме в мемоарите на Лодиженски, която поставя въпроса как са се запознали с Полунин. В междувоенния период тясно свързаните организационни връзки са следствие от личните познанства. Това е една от основните характеристики на руското изгнаничество. Доктор Лодиженски е открояваща се, ярка фигура, която работи с ген. Врангел за делото на руската емиграция. Генералът издава заповедите си от яхтата „Лукул“ край истанбулските брегове търси защита на „руското бяло войнство зад граница“. Според една от тези заповеди, той определя за помощник при мисията на Червения кръст на Лодиженски в Женева младото момче Полунин.²⁴

Заради близостта на Аркади Полунин и контактите му с РЧК-Стара организация, ген. Врангел и д-р Лодиженски, швейцарската полиция провежда

¹⁹ Русская военная эмиграция 20-40-х годов. Документы и материалы. Том 2. Несбывшиеся надежды... 1923 г., б. м., 2001, с. 34-39

²⁰ Юрий Илич Лодыженский (на английски може да се срещне като Youri Lodygensky или Georges Lodygensky), (1888 г. Тверская губерния – 1977 г. Бразилия). Произхожда от знатен дворянски род, баба му е дъщеря на френски емигрант, а баща му е военен. Получава медал „За храброст“ от ген. Скобелев по време на Руско-турската война 1877-1878 г. Изпълнява „особените поръчения“ на Царя в Далечния Изток. Умира по време на Руско-Японската война. Двамата му братя, Владимир, умира през 1915 г., а Иля е офицер от Морското училище, присъединява се към армията на адмирал Колчак и намира смъртта си в Сибир. Третият, Александър, служи в щаба на Доброволческата армия на ген. Деникин и се бори с комунизма и в емиграция. Основател е на „Руски трудово-християнско движение. Юрий се учи в елитната немска гимназия в Петербург. Завършва Медицинска академия. Лекар е в Украйна, евакуира се в Истанбул и изпълнява поръчения на ген. Врангел. Изпратен е в Женева, като представител на Червения кръст. Той е председател на РЧК в периода 1921-1926 г.

²¹ Тази информация се потвърждава от мемоарите на Ю. Лодиженски Вж. **Лодыженский Ю. И.** От красного креста к борьбе с Коминтерном. М., 2013, с. 240

²² Русская военная эмиграция 20-40-х годов. Документы и материалы. Том 2. Несбывшиеся надежды... 1923 г., б. м., 2001, с. 34-39

²³ **Бочарова З. С.** Н. И. Астров и Верховный комиссариат по делам русских беженцев Лиги Наций // Московский университет и судьбы российской интеллигенции: материалы междунар. конф. М., 2004, с. 179-184

²⁴ **Лодыженский Ю. И.** От красного креста к борьбе с Коминтерном, М., 2013, 197

разпит на Юрий Лодиженски в сградата на Червения кръст и проверява намиращите се там документация, свързана с Полуниин. Лодиженски отбелязва, че служителите на реда пропускат едно от доказателствата - това е писмо на Конради до Полуниин с насрочена среща в Женева. Според неговите думи в същото това време съветската агентура вече „точи зъби и за него“ и не изключва да го арестуват.²⁵

Трето действие: отговорът на СССР, пресата и руската емиграция

Убийството на толкова високопоставен член на партията и представител на Комисариата по външните работи (Наркоминдел, НКВД) не може на остане без отзвук и реакция на най-високо ниво. Още след покушението на Воровски, на реч пред Московския съвет на 12 май, народният комисар по външните работи Г. В. Чичерин, обвинява Швейцария в стремеж да нанесе удар против съветската страна. И това е само началото. В поредица от ноти, той упреква швейцарските власти, че за съветските представители не са взети „най-елементарни мерки“ за предпазването на съветската делегация и са допуснали създаването на предпоставка за убийството.²⁶ Причина за това е те виждат в непризнаването на дипломатическите права на съветската делегация на конференцията в Лозана. От друга страна, швейцарските власти се защитават с това, че самият Воровски не е част от официална делегация, той не е поканен на Второто заседание на Конференцията за уреждане на статута на Дарданелите²⁷. Комисариата по външните работи твърди обратното.²⁸

Още на 20 юни Централният изпълнителен комитет и Съветът на Народните комисари издават декрет за пълен бойкот на Швейцария. Общоруският централен изпълнителен комитет (ВЦИК) на Съветския съюз постановява: да се прекрати издаването на визи за швейцарски граждани, „освен трудещите се, които не носят отговорност за нечуваните действия на Швейцарското правителство“²⁹; да не влизат в никакви търговски връзки, да изтеглят представителите на съветските държавни органи, да не се влиза в преговори за концесии и др. Мотивите са ясни – явен отказ да се накажат виновните, както и допускането на редица грешки при полагането на мерки за обезпечаване на сигурността на делегатите на конференцията, което излага на риск делегата Воровски. Швейцарското правителство „показва явно желанието си да смекчи отговорността на убийците и даже да оправдае нечуваното престъпление“.³⁰ На свой ред Швейцария забранява влизането на руснаци в страната, както за съветски граждани, така и за белоемигранти. Двете държави остават задълго с прекъснати дипломатически отношения, чак до 1946 г.

Четвърто действие: „делото Конради“ – процесът

²⁵ Пак там, с. 241

²⁶ Документи внешней политики СССР. М. 1960, т. 6, с. 304

²⁷ Diplomatique Dokumente der Schweiz (Dodis), CONSEIL FÉDÉRAL Procès-verbal de la séance du 19.5.1923, Réponse à Tchitchérine pour récuser les accusations adressées au Conseil fédéral au sujet de l'attentat contre Vorovsky. <https://dodis.ch/44917> 01.04.2019

²⁸ Документи внешней политики СССР. М. 1960, т. 6, с. 343

²⁹ Пак там, с. 356

³⁰ Пак там.

За служебен адвокат на съветската страна е назначен Жак Дикер³¹, натурализиран швейцарец. Член на Социалистическата партия в Швейцария, еврейн от украински произход и есер по политически убеждения. Останалите обвинители са Сергей Б. Членов от Москва и Франц Велти от Базел. От съветска страна е подаден иск за обезщетение на вдовицата и дъщерята на Воровски.

Процесът на търсене на адвокат е сложна задача, защото Лодиженски и руската политическа общност в Женева са притиснати от времето и липсата на средства. Докторът поема отговорността да намери адвокат като се свързва с Борис Леонидович Скрипичин. Двамата заедно избират между Теодор Обер и Албер Пико.³²

Първоначално, Теодор Обер отказва, защото все още не са намерили необходимите средства, с които да му заплатят за труда, но бързо осъзнава, че един такъв процес е идеална възможност да продължи своята лична битка с комунистите, да проведе дело срещу самия режим в СССР: „Това няма да е процесът на Полуин и Конради, а процес против болшеvizма, на който са длъжни да издадат осъдителна присъда“.³³ Лодиженски прави две посещения в Париж и получава финансова помощ от всички влиятелни руски дейци на емигрантски кръгове. Там той осведомява ръководството на Руското общество на Червения кръст, както и Александър Иванович Гучков³⁴. Среща се с адвокатата Василий Маклаков³⁵, Вл. Йосифович Гурко, както и писателите Иван Бунин, Иван Шмельов, Александър Куприн, Димитрий Мережковски и др.³⁶ Научавайки за процеса, последният председател на Временното правителство Ал. Ф. Керенски телеграфира на Обер с предложение да присъства на процеса, но това желание е отклонено от защитниците.

Подготовката за делото продължава няколко месеца и е съпътствана от събирането на материали посредством Лодиженски, свързани със стоянието на Съветска Русия, репресиите, гладът и друга информация, която може да дискредитира властта в Москва. Една от най-известните книги в междувоенния период е тази на С. П. Мельгунов „Красный террор в России 1918-1923“, издадена в Берлин през 1924 г. Възшост това са всички сведения, които се събират за „Делото Конради“. Авторът признава, че са възможни грешки, но каузата оправдава средствата. Книгата е събирателна за всички престъпления на болшевиките, с доказателства и без такива, като в нея отсъстват крайните

³¹ Jacques Dicker 1879 (Хотин, Руска империя, дн. Украйна) – 1942 (Женева, Швейцария) Вж. Dictionnaire historique de la Suisse: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F6260.php> 01.04.2019

³² Albert Picot (Албер Пико), адвокат по професия, изпълнявал е длъжността секретар на швейцарската легация в Париж и член на либерално-демократическата партия в Женевския местен парламент. Вж. Dictionnaire historique de la Suisse: <http://www.hls-dhs-dss.ch//textes/f/F6657.php> 01.04.2019

³³ Цит. съч., с. 242

³⁴ Биографията на Александър Гучков е доста богата на събития. Това е една от най-влиятелните личности в средите на руската емиграция. Свързан е и с българската история, защото участва като доброволец в Илинденското въстание 1903 г., по време на Балканската война, въпреки че 1912 г. вече е Председател на Държавната дума. Неговото име се свързва и с преврата от 9 юни 1923 г. и свалянето на Ал. Стамболийски от власт. Вж. **Сенин А. С.** Александр Иванович Гучков // Вопросы истории, 1993, №7, с. 69-88

³⁵ Бивши член на Държавната дума, председател на Московското землячество в Париж, руски посланик до установяването на дипломатически отношения между Франция и СССР.

³⁶ Цит. съч., с. 248

насилствени действия на белогвардейците спрямо невъоръженото население по време на Гражданската война.³⁷

По време на процеса 5-16 ноември по-подготвеният адвокат от защитниците на подсъдимите е на Полуниин. Обер има по-сложна задача, защото посредством своите въпроси и събрани материали косвено може да се каже, че защитава и самия Конради. Обвинението задава провокативен въпрос на Полуниин. Като аргумент за неговата вярност и морал, се искат подробности за опита на съветски агент да го вербува да премине към идеите на болшевиизма. По негови думи през 1922 г. в Лозана се среща случайно с един бивш руски офицер, който му предлага по-добра работа от тази в Червения кръст, твърди, че армията на Врангел „не е съставена само от ангели“ и, че след като емиграцията е съставена предимно от мъже на възраст между 20 и 40 години, те много лесно могат да си сменят мнението.³⁸ Полуниин отказва да премине в противниковия лагер.³⁹ Съдът заключава, че той не е пренебрегнал твърдите си убеждения.

В досиетата по делото се появява името на Евгений Достовалов,⁴⁰ противоречива личност, за която никой не може да предположи, че е призован като свидетел по делото. От стенограмата на неговия коментар за ген. Врангел не става ясно дали го защитава или заема непряко позицията на съветската защита. Ясно се чете разочарованието от барон Врангел. За него той е един „авантюрист, малък Бонапартист, докато Деникин е благородник“. Забелязват се противоречията, които има сред самата руска емиграция по отношение на ръководители ѝ.

Съдебният състав оправдава не само Полуниин, а и физическия убиец Конради. Патосът и пристрастието, с което се води процесът е впечатляващ. Изказани са всички тези за белия морал, на праведността на техните действия. Процесът завършва с екстрадицията и на двамата във Франция. Те се включват активно в създалата се през 1924 г. „Лига за борба с Третия Интернационал“. М. Конради умира по мистериозен начин през 1933 г. Няма как да не се направи предположение, че това е дело на ОГПУ. В Париж Полуниин помага и на ген. Шатилов при намирането на работа на бивши военни от руската армия, осъществява и връзка между различни звена във РОВС и в „бялото разузнаване“.

Подозрението за участие на „бялата агентура“ на ген. Врангел, както и самоинициативата на отделни личности делото „Конради“, се оказва напълно вероятно. Избирането на Обер, воденето на алогично дело за защита на терористи-убийци, е част от общата политика на бялото войнско движение. Мрежата от разузнавачи, саботьори и агресивни военни течения, създадени по време още на Гражданската война, са се увенчали с успешни акции по ликвидиране на отделни болшевики и комунисти в различни държави. Някои от

³⁷ Историкът от РАН дин. Андрей Ганин определя книгата като „политическо поръчение“. Той прилага доказателства в тази насока. Вж. **Ганин А.** „Красный террор“ в черно-белом изображении. // Родина, июнь 2019, № 8, с. 126-129

³⁸ Diplomatiscche Dokumente der Schweiz (**Dodis**), Rapport de la Police de sûreté sur les délibérations au procès de M. Conradî du 4.11.1923, p. 5 <http://dodis.ch/48632> , 05.03.2019

³⁹ Пак там. р. 6

⁴⁰ Евгений Исаакович Достовалов е , който в началото на следващата 1924 г., публично се отказва от своята преданост във Врангел, в Галиполското общество, разочарован от състоянието на армията и целите, които са поставени. Повече за неговите мотиви да се откаже от ген. Врангел виж: **Достовалов Е. И.** О белых и белом терроре, Российский Архив: История Отечества в свидетельствах и документах XVIII—XX вв.: Альманах. М., 1995, т. 6, с. 637 - 697

тях работят в мрежа, други са примери на индивидуален тероризъм. Еднозначен отговор, кой стои зад извършителите на публичната екзекуция на Воровски, не можем да дадем. В единственото пълно изследване на руската военна емиграция на Пол Робинсън „Руската Бяла армия в изгнание 1920 – 1941“ директно се казва, че Полунин е част от разузнавателните структури на Врангел.⁴¹ Вероятно няма запазен и архивен документ, който да докаже това обосновано предположение. Повечето учени споменават мимоходом за делото, защото то по същината си е част от общия контекст на разрастващото се агентурно противоборство. На фона на другите европейски проблеми, политически кризи, убийства и атентати, това е важно заради поставеното начало на „Лигата за борба с III Интернационал“ (Лигата на Обер). Отдели и секции на Лигата ще се създадат по цял свят, а руската емиграция ще присъства като отделно звено. Делото в Швейцария е още една „кипяща точка“ на конфликта между „червените“ и „белите“. „Професионалните антикомунисти“⁴², защото цялата дейност е свързана с пропаганда против СССР, и още явни и тайни акции, придобиват увереност, че може да постигнат целите си с легална и нелегална борба.

THE LAST SUPPER FOR VATSLAV VOROVSKY AND THE CONSEQUENCES OF HIS MURDER - ANTI-BOLSHIVISM AS "WHITE INTERNATIONAL"

Gloria Stoeva

This paper presents the murder of one of the first soviet diplomats, Vatslav Vorovsky on the 10th of May 1923. This act caused a scandal among European diplomacy. The aim of this demonstrative execution was to show the world that "the white movement" hasn't forgotten its enemies even though it was exiled. I am arguing that the trial against the murderer is helpful for the development of the anti-bolshevik

⁴¹ **Robinson, P.** The white Russian army in exile. 1920-1941. Oxford, 2002, p. 147

⁴² Така ги нарича един от известните разузнавачи на СССР Ернст Генри в своята монография: **Генри Е.** Профессиональный антикоммунизм. К истории возникновения. М. 1981. За учените, тази книга е любопитна с това, че в нея се поставя тезата, че създаването на Лигата на Обер не е случайно стечение на обстоятелствата, а закономерна последица от работата на разузнаването на Доброволческата армия. Намесва се името на Евгений Климович, който по време на войната оглавява контраразузнаването, а през 1920 г. емигрира в Кралство на сърби, хървати и словенци. Той цитира архивни документи, но някои от тезите му остават неиндексирани, заради секретността.

movement in Switzerland and from there spread in Europe with the formation of Entente Internationale anticommunist.